Sifilisul în paginile Cărții Românești Vechi

Cristian MATEI

Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia, Facultatea de Istorie şi Filologie
„1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia, Faculty of History and Philology
Personal e-mail matei_crissu@yahoo.com

Syphilis in Romanian old books

In the eighteenth century plague epidemics in addition Transylvanian population has been infected with sexually transmitted diseases. These include syphilis. The first doctor sent from Vienna, who reported the disease in Transylvania, was Andre Etienne, mentioning it in his report for 1786. How long worked in the mining area of the Apuseni Mountains, tried to stop the illness, discovering a method of treating syphilis, experimentându it right on his patients. Transylvania gubernatorial being warned of the new treatment, the doctor asked in 1792 to submit written procedure. The memo was written over a year in Latin. The management of the Vienna immediately after taking possession of the report, ordered its translation into German, Hungarian and Romanian. The interpretation of a text in Romanian and recovered John Molnar Piuariu, while the Hungarian translation was made by Andrei Szőts. Over a year was printed in oficina Peter Bart Cluj edition in Romanian. Transylvania gubernatorial ordered its printing several copies to be sent to every town and village.

Keywords: disease, syphilis, books, physician, cure.

În Transilvania secolului al XVIII-lea, întâlnim pe lângă epidemiile de ciumă, variolă, cele de zi cu zi şi o boală cu transmitere sexuală[1]. În ceea ce priveşte apariţia virusului în Europa, părerile sunt împărţite, unii cercetători susţin că a apărut odată cu întoarcerea conquistadorului Cristofor Columb şi urmaşilor săi din America, iar alţii susţin că era cunoscută mult mai repede. Ce ştim cu exactitate este că, virusul s-a extins foarte repede, având la început un caracter epidemic. Boala sifilisului cunoscută în epocă ca şi lues sau sfranţ a fost importată din Occident în Ardeal, întâlnindu-o menţionată în documentele medievale, în Braşov încă din anul 1501, iar la Sibiu peste un an[2]. În oraşele din Transilvania, prezenţa bolii în comunităţi a fost frecvent menţionată în secolul al XVII-lea, ajungând la apogeu în veacul următor. La extinderea infecţiei au contribuit unele măsuri luate de autorităţile vieneze în perioada 1762-1769, când toate prostituatele şi vagabonzii din Viena erau încărcaţi pe corăbii pentru a fi debarcaţi în Banat[3]. Până în anii 1780 întreaga Transilvanie a fost infectată, în special Braşovul, Banatul şi ţinuturile în care erau încartiruiţi grăniceri[4]. Fiind o boală cu transmitere sexuală este normal să o întâlnim în oraşele comerciale şi în taberele militare, în schimb la sate în perioada de care ne ocupăm nici nu poate fi adusă în discuţie. În perioada 1793-1794[5], Comisia Sanitară a Transilvaniei a dispus ca toţi bolnavii de sifilis să fie trataţi gratuit, iar medicii erau obligaţi să înştiinţeze periodic superiorii cu privire la evoluţia bolii[6].

Primul medic trimis de Viena, care a semnalat boala în Ardeal, a fost Andre Etienne, precizându-o în raportul său pentru anul 1786. Zona cercetată de doctor au fost Munţii Apuseni, mai exact regiunea Zlatnei, unde în anul 1782 existau peste 1200 de familii bolnave, iar peste patru ani se precizează că virusul a depăşit numărul de 2000 de familii[7]. În raport medicul înainta şi doleanţa de a se înfiinţa trei spitale mai mici, în trei zone miniere, sau unul mare la Câmpeni.

În secolul al XVIII-lea boala era destul de răspândită în rândul populaţiei din Ţările Române şi Principatul Transilvaniei, susţinem acest punct de vedere, deoarece o întâlnim des menţionată în scrierile medicului Andreas Wolf, care vorbeşte de blenoragie, sifilis şi scurgerea albă[8], probabil leucoree[9]. Tot el arată prezenţa şi a scabiei sifilitice şi a sifilisului[10].

Întorcându-ne la medicul Etienne, cât timp a activat în zona minieră a Munţilor Apuseni, a încercat să oprească îmbolnăvirile, descoperind o metodă de tratare a sifilisului, experimentându-o chiar pe pacienţii săi. Guberniul Transilvaniei, fiind înştiinţat de noul tratament, i-a cerut medicului în anul 1792 să prezinte procedeul în scris. Memoriul a fost redactat peste un an în limba latină. Conducerea de la Viena, imediat după intrarea în posesia raportului, a ordonat traducerea lui în limbile germană, maghiară şi română. Tălmăcirea textului în limba română i-a revenit lui Ioan Molnar Piuariu, pe când traducerea în

limba maghiară a fost realizată de Andrei Szőts. Medicul ocultist român Ioan Molnar Piuariu a prezentat autorităţilor manuscrisul intitulat *Method adică învăţătură prea lesne, şi proştilor prea îndemînatecă şi cu preţ mai uşor a tămădui sfranţul*[11]. Traducerea efectuată era numai bună de dat la tipar, doar că protomedicul Transilvaniei, Michael Neustädter, nu a fost de acord cu interpretarea în limba română, pe motivul că, în respectiva scriere, profanii sunt îndemnaţi să se trateze singuri, ceea ce le putea pricinui mari probleme. Dintre cele trei tentative de tălmăcire doar varianta realizată de Szőts şi Eckstein în limba maghiară a fost imprimată, iar celelalte două, chiar şi astăzi se află în manuscris[12].

Odată cu scoaterea la iveală a câtorva exemplare din enigmatica tipăritură a lui Szőts şi Eckstein, au apărut diferite polemici în rândul cercetătorilor. Pe pagina de titlu era menţionat ca atelier tipografic, cel al lui Ioan Bart, iar ca loc de tipărire Clujul şi nu Sibiul. Datorită acestor neconcordanţe, între afirmaţiile lui Vasilie Popp şi exemplarele tipărite, specialiştii au ajuns la concluzia că este vorba de executarea a două tiraje de acelaşi meşter tipograf în oficinele sale din Cluj şi Sibiu[13]. În această problemă ideea Danielei Bărbulescu privind faptul că pe frontispiciul cărţii apărea menţionat Clujul şi locul de tipărire era totuşi Sibiul, deoarece Ioan Bart a tipărit la Cluj doar acte oficiale şi nu cărţi, tipăriturile de mari dimensiuni erau realizate la Sibiu[14]. În altă ordine de idei, Ioan Bart pierdea teren în Cluj din cauza competitorului Martin Hochmeister, ceea ce l-a forţat ca în anul 1803 să îşi închidă oficina tipografică din Cluj şi să se axeze doar pe imprimarea cărţilor în Sibiu[15].

Clarificând într-un final locul de apariţie a cărţii, Samuel Iszak aruncă spre dezbatere ipoteza cum că studiul despre sifilis a fost tradus tot de Molnar Piuariu din limba maghiară în limba română. Observăm că autorităţile vieneze, au cerut ajutorul medicului profesor oculist pentru tălmăcirea în limba română a unor cărţi şi documente cu conţinut medical şi lingvistic[16]. Într-un articol publicat de Teodor Ghiţan şi Maria Maior[17], observăm că cei doi cercetători şi-au propus să supună unei analize lexicale textul lucrării Învăţătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranţului după experienţia şi ispitirile mai noao[18], fiind traducerea în limba română a cărţii lui Szőts şi Eckstein cu cel întâlnit în *Vocabularul* lui Molnar Piuariu apărută postum. După efectuarea analizei şi comparaţiei au descoperit unele asemănări lingvistice între traducerea medicului oculist şi traducerea cărţii lui Szőts[19]. Suntem de părere că în spatele realizării traducerii cărţii lui Szőts stă Molnar Piuariu, deoarece era singurul profesor de origine română de la Colegiul chirurgical din Cluj. Traducerea textului din latină de Molnar Piuariu nu a fost acceptată de protomedicul Transilvaniei, deoarece existau oarecare conflicte minore între cei doi. Molnar Piuariu fiind coleg cu cei doi medici la Colegiul medical din Cluj care au scris cărţulia, iar în momentul în care s-a ordonat traducerea, un aport principal sau secundar a avut în tălmăcirea textului. Conform informaţiilor existente chiar dacă nu s-a semnat niciunde din discuţiile publicate rezultă că traducătorul cărţii a fost Piuariu Molnar, nefăcând altceva decât să îmbunătăţească vocabularul limbii române cu noi termeni medicali.

În anul 1802 apărea la Cluj cartea *A vénusi szerelem nyavajának rővid leirása és bizonyos orvoslása a legújabb tapasztalások szerint*[20], a profesorilor de la Şcoala de chirurgie, Andreas Szőts şi Janos Eckstein. Peste un an se tipărea în oficina lui Petru Bart din Cluj o ediţie în limba română[21], purtând titlul de *Învăţătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranţului, după experenţia şi ispitirile cele mai nouă*[22]. Guberniul Transilvaniei a ordonat tipărirea ei în mai multe exemplare care să fie expediate în fiecare oraş şi sat.

Tipăritura începe printr-un cuvânt înainte scris de *doftor Sioci şi profesor Ecştain* prin care informează că acest tratat a apărut din ordinul Guberniului transilvan în două părţi. Prima parte fiind adresată „norodului celui de rând, prin carea s-ar învăţa a o cunoaşte şi a se feri de ea, şi când nu ar afla ajutorinţă de la doftor, cu leacuri de casă sau cu cele ce mai lesne se află şi se câştigă în apotecă, spre vindecarea bolii sale”[23]. Observăm din informaţie că încă se mai punea accent pe medicina casnică, deoarece cei doi autori cunoşteau problemele medicale cu care se confrunta Principatul Transilvaniei la începutul secolului al XIX-lea: deficienţa de personal medical, lipsa de încredere a populaţiei în medici, frica de plată a sătenilor, ştiind că doctorul aşteaptă bani. Cea de a doua parte a cărţii era destinată elitei medicale învăţate, numiţi „hirurgi celor varmegheşti şi orăşeneşti, carea spre dânşii spre cea mai scurtă şi mai lesne aceştii boale tămăduire i-ar îndrepta”[24]. La începutul secolului al XIX-lea conţinutul multor tipărituri era structurat în două mari capitole, primul era dedicat poporului de rând iar cel de al doilea elitei învăţate. Noua politică adoptată de Guberniul transilvan fiind una de dezvoltare culturală, prin care se dorea ca fiecare om să cunoască modalităţile de tratament din industria casnică, dar şi personalul medical cum să vindece cea mai mare parte a populaţiei.

În primul capitol este menţionată istoria apariţiei bolii cu transmitere sexuală, fiind susţinută ideea că „oamenii lui Columbus Hristofor, din America o au adus în Europa în anul 1493”[25], dar şi metodele de protejare împotriva contaminării cu virusul, având o importanţă majoră deoarece sunt inserate pentru prima dată în paginile unei tipărituri medicale. Extinderea bolii se realiza prin contact sexual cu persoane purtătoare ale virusului, fiind cea mai frecventă, o întâlnim în special în taberele militare. În schimb, aflăm că era transmisibilă şi printr-o rană deschisă dacă omul sănătos „se atinge de buba sfrinţită sau materia cea veninată aceea”[26].

În capitolul intitulat „Despre boala dragostei cea din loc deosebit”[27], sunt prezentate fazele bolii, de la factorii care au generat apariția și până la cei ai evoluției. Nu vom insista asupra acestor aspecte, dar este important să precizăm faptul că ele au fost de mare folos în epocă, mulți bolnavi urmând sfaturile menționate se vindecau. Informațiile precizate în carte au dublu scop, de a vindeca boala sifilisului, dar și de a implementa în gândirea populației autohtone de la începutul secolului al XIX-lea ideea de igienă corporală, astfel existând și pași spre instruire prin carte. În nenumărate rânduri întâlnim îndemnul pentru folosirea apei proaspete atât în prepararea medicamentelor cât și la curățirea zonelor infectate. Pentru alinarea durerilor este prescris următorul tratament „ia sara 10 picături dintru acestea din apotecă, picuri de mulcomit”[28]. Ceea ce ne-a atras atenția în momentul lecturării tipăriturii a fost medicamentul indicat, și anume „în toată sara și dimineața, să bea un fărtal de apă fiartă așa gătită, ia patru loți de rădăcină de nalbă, tai-o măruntă laolaltă, fierbe-o în trei fărtale de apă, într-un fărtai de ceas, răcindu-se și o bea peste zi adeseori”[29]. Autorii introduc acest leac simplu deoarece cunoașteau faptul că populația nu se trata și ducea boala pe picioare.

Următorul pas în evoluția bolii era „umflătura a gemînărilor”, adică trecerea infecției în corpul uman. Remediul de casă pentru tratarea ei este „fărină de cucuruz, flori de romoniță și puțintel sopon”[30], toate acestea trebuiau fierte laolaltă și cu alifia rezultată trebuia să se ungă în fiecare seară în părțile infectate. Dacă individul purtător al virusului nu lua seama de cele menționate mai sus, boala evolua și necroza se intensifica ducând la inflamarea testiculelor, dar interesant este că tratamentul rămâne același.

Ultimul pas al evoluției bolii era apariția unor bubițe pe piele în zona inflamată numite „bubele sfranțului”[31]. Lecuirea lor consta în folosirea în mod abundent a apei de var călduță, de cel puțin șase ori pe zi.

În secolul al XIX-lea igiena corporală a devenit o îndatorire, deoarece medicii și autoritățile care au cercetat multitudinea de virusuri și epidemii au ajuns la concluzia că toate sunt rezultatul mizeriei în care trăia populația[32]. În altă ordine de idei, tratamentele prescrise după fiecare formă de evoluție a bolii fac parte din medicina casnică, deoarece se știa că populația era, încă, reticentă la ideea de tratare de o persoană străină, respectiv medic, sau la cumpărarea de medicamente din spițeriile vremii, fiindcă nu existau bani cu ce să le achiziționeze și trebuie să amintim faptul că doftoriile, rețetele populare, leacurile și descântecele sunt prezente în lumea românească până în secolul al XX-lea[33].

Întorcându-ne la tratatul nostru despre sifilis, trebuie să adăugăm că cea de a doua parte a fost alcătuită de autori pentru a servi personalului medical, spre îmbunătățirea cunoștințelor în domeniu. Autorii încep cu menționarea unei definiții medicale a sifilisului, susținând că „boala de sfranț deobște se zice trecerea veninului care, prin lipire de mădulariu, s-au amestecat în sînge, și prin aceea tot sîngele și umezealele lui se umplu cu venin de sfranț și se spurcă”[34], apoi trec direct la prezentarea semnelor din care o persoană cu studii medicale putea conștientiza dacă este vorba de o boală cu transmitere sexuală sau nu. Sunt indicate alifii și băuturi având în componența lor mercur, fiind considerate „cele mai lesne și mai fără îndoială leacuri, mai fără frică și de mai puțină cheltuială”[35]. Se mai menționează plante medicinale care se găsesc în apropierea așezărilor rurale, iar autorii cunoscând multitudinea factorilor etnici din Ardeal au considerat că este de mare folos să redea denumirea plantelor atât în latină, maghiară și română[36]. Spre finalul sfaturilor medicale, mai sunt consemnate tratamentele indicate în momentul în care boala nu a fost vindecată în profunzime. Semnele după care personalul medical își putea da seama că este vorba de apariția bolii din nou „rîie sfrințită, boalele pielei, durerea oaselor, durere de ochi, bube”[37] pentru toate se recomanda un anumit medicament care se găsea în farmacie.

Trebuie subliniat faptul că termenii medicali ca perineu, vase, apotecă, licvor, laxativ, extract, purgație, pilule, prezenți în cartea lui Szőts și Ekstein îi întâlnim și în paginile *Vocabularium nemțesc și românesc* lui Piuariu din 1822[38]. Pe lângă aceștia mai întâlnim cuvinte precum a sluți, doftor, leacuri, zgrăbunțe, umflătură[39].

La momentul apariției cărții, în rândul medicilor, exista o singură teorie, cea unicistă, potrivit căreia se găsea în realitate o singură boală venerică, sifilisul, care avea manifestări destul de variate[40]. Partizanii teoriei nu recunoșteau individualitatea bolii blenoragiei, scabiei sifilitice și a leucoreei, menționate în scrierile lui Andreas Wolf[41], iar la sfârșitul secolului al XVIII-lea, protomedicul Transilvaniei, Michael Neustädter, întocmea o schemă de tratament a afecțiunilor venerice din care s-a dovedit că admitea deosebirea clară între sifilis și gonoree[42]. Szőts și Eckstein, încă din începutul expunerii concluziilor, vorbesc doar despre *boala dragostei*, pe motivul excluderii unei înțelegeri eronate. Informațiile prezente în tipăritură au fost gândite în așa fel încât să servească și dorinței omului de rând, de a se trata singur cu ceea ce avea în casă, dar și personalului medical de a acorda ajutorul profesional mult așteptat. Cartea celor doi profesori de la Școala medicală din Cluj a umplut acel gol din literatură medicală românească despre bolile venerice. Până la traducerea lucrării nici doctorii și nici populația nu aveau un tratament pe care să îl urmeze, fiecare se trata în cazul îmbolnăvirii după cum credea de cuviință și din auzite. Textul analizat marchează perfect trecerea de la o medicină pur empirică, care adopta lecuiri din auzite la una științifică în care se prescrie cel mai bun și puternic elixir.

Note:

1. Numele purtat de sifilis în secolul al XVIII-lea. Sifilisul este o boală cu transmitere sexuală, cauzată de spirocheta *Creponema Pallidum*. Dacă nu este tratată, evoluează în trei stadii: primar, caracterizat prin şancru şi febră uşoară; secundar, cu erupţie la nivelul pielii şi al mucoaselor, inflamarea ganglionilor limfatici, contaminarea oaselor, a articulaţiilor, a ochilor şi a sistemului nervos; stadiul terţiar, se manifestă după o perioadă de latenţă care poate dura câţiva ani şi doar un sfert dintre cei infectaţi manifestă simptome. Sifilisul se poate transmite şi de mama purtătoare la făt. Alte forme de *Creponema* cauzează specii diferite de sifilis similare dar mai puţin agresive fără transmitere sexuală. Virusul poate fi depistat prin analiza sângelui, chiar şi în timpul perioadei de latenţă. În *Enciclopedia Universală Britannica,* coord. Ilieş Câmpeanu, Cornelia Marinescu, vol. XIV, Bucureşti, Editura Litera, 2010, p. 165.
2. Ernest Rothbacher, *Un spital antivenerian la Hălchiu în 1787*, în vol. *Din Istoria luptei antiepidemice în România*, Bucureşti, Editura Medicală, 1972, p. 147.
3. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate. Primele tipărituri de interes medical în limba română (1581-1820)*, Bucureşti, Editura Medicală, 1988, p. 93; Valeriu Bologa, *Din istoria sifilisului,* Cluj-Napoca, Tipografia Naţională, 1931, p. 39.
4. Anton Cservény, *Cronica calamităţilor şi epidemiilor din Ardeal, Banat şi teritoriile mărginaşe de la 1007 – 1872,* Teză, Cluj-Napoca, Tipografia Gloria, 1934, p. 19.
5. La data de 16 august 1793 autoritatea ecleziastică a emis o ordonanţă adresată preoţilor prin care erau îndemnaţi să sfătuiască poporul să se ferească de patima curviei, deoarece prin aceasta intra şi boala trupească. Vezi Iulian Galffy, Emilian Băcilă, *Date antiepidemice în circulare episcopeşti din regiunea grănicerească bănăţeană (1784-1855)*, în *Din istoria luptei antiepidemice în România. Studii şi Note,* Bucureşti, Editura Medicală, 1972, p. 176.
6. Mircea Gelu Buta, Magda Pupeză, Aspecte ale asistenţei medico-sanitare, din ţinutul Năsăudului în timpul regimentului de graniţă (1762-1851), în *Revista Bistriţei*, nr. VIII, 1994, p. 152.
7. T. Ghiţan, C. Ştirbu, *Propuneri pentru înfiinţarea unor instituţii spitaliceşti în regiunea Zlatnei şi a Văii Arieşului (1786)*, în *Din Istoria Medicinii Româneşti şi Universale,* sub îngrijirea prof. Valeriu Bologa, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962, p. 148.
8. Pompei Gheorghe Samarian, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc,* II, Bucureşti, 1938, p. 383-384.
9. Constanţa Vintilă – Ghiţulescu, *Patimă şi desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieţii cotidiene în societatea românească 1750-1860*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2015, p. 209.
10. Pompei Gheorghe Samarian, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc,* p. 383-384.
11. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate,* p. 93.
12. Valeriu Bologa, Jozsef Spielmann, Z. Szokefalvi Nagy, Contribuţii noi la viaţa şi activitatea lui Ioan Piuariu-Molnar (1719-1815), în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj,* anul XIV, 1971, p. 63-66.
13. Samuel Iszak, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare,* Bucureşti, Editura Medicală, 1956 p. 54; Vasilie Popp, *Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele ţări de la începutul lor până la vremile noastre, Sibiu, 1838*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 125.
14. Daniela Bărbulescu, *Completări şi îndreptări la Bibliografia Românească Veche*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVIII (1960), nr. 5-6, p. 551-552.
15. Aurel Răduţiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701 – 1847,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 24.
16. Jozsef Spielmann, *Restituiri istorico-medicale*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1980, p. 260-271.
17. Teodor Ghiţan, Maria Maior, *Prima carte medicală apărută în Cluj în limba română*, în *Clujul medical*, XLIII (1970), nr. 1, p. 213.
18. Ion Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830,* I-IV, 1508-1830, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1903-1934, nr. 663, p. 447; Daniela Poenaru, *Contribuţii la Bibliografia Românească Veche*, Târgovişte, Muzeul Judeţean Dâmboviţa, 1973, nr. 663, p. 257; Vasilie Popp, *Disertaţie despre tipografiile româneşti*, p. 125.
19. Valeriu Bologa, Jozsef Spielmann, Z. Szokefalvi Nagy, *Contribuţii noi la viaţa şi activitatea lui Ioan Piuariu-Molnar (1719-1815)*, p. 66.
20. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate,* p. 94.
21. Tipărirtura până la jumătatea secolului al XIX-lea nu a fost cunoscută. Ion Bianu şi Nerva Hodoş au introdus cartea în BRV, pe baza informaţiilor din lucrarea lui Vasile Popp din anul 1838, intitulată *Disertaţie despre tipografiile româneşti*. Istoriograful român Valeriu Bologa, scria cu regret despre tipăritură, în studiul său din anul 1927, deoarece nu se cunoştea nici un exemplar, dar tot el a fost cel care o descoperă şi o prezintă pentru prima dată în anul 1955. Vezi la Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate,* p. 94; BRV II, nr. 663, p. 447; Eva Mârza, *Preocupări de diplomatică la Vasilie Popp*, în *Tentaţia Istoriei. În memoria profesorului Pompiliu Teodor,* Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 359-385.
22. Cercetată în Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, Cota CRV 603; BRV II, nr. 663, p. 447.
23. Învăţătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranţului, Cota CRV 603, Cuvântul Înainte.
24. *Ibidem,* Cuvânt Înainte.
25. *Ibidem,* p. 3.
26. *Ibidem,* p. 6.
27. *Ibidem,* p. 9.
28. *Ibidem,* p. 13.
29. *Ibidem,* p. 14.
30. *Ibidem,* p. 19.
31. *Ibidem,* p. 21.
32. Constanţa Vintilă – Ghiţulescu, *Patimă şi desfătare*, p. 238.
33. *Ibidem,* p. 405.
34. Învăţătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranţului, Cota CRV 603, p. 24.
35. *Ibidem,* p. 26; Mercuriumul dulce este calomelul sau clorură de mercur.
36. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate,* p. 103.
37. Învăţătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranţului, Cota CRV 603, p. 35-38.
38. BRV III, nr. 1159, p. 401.
39. Teodor Ghiţan, Maria Maior, *Prima carte medicală apărută în*

Cluj în limba română, p. 213.
40. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate,* p. 96.
41. Constanţa Vintilă – Ghiţulescu, *Patimă şi desfătare*, p. 209.
42. Em. Bologa, A. Huttmann, *Despre tratamentul diferenţiat al bolilor venerice în Transilvania secolului al XVIII-lea*, în *Din istoria luptei antiepidemice în România,* Bucureşti, Editura Medicală, 1972, p. 159-163.

Bibliography:

Bianu, Ion; Hodoş, Nerva, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830 (Old Romanian Bibliography 1508-1830),* I-IV, 1508-1830, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1903-1934, nr. 663.

Bologa, Valeriu, *Din istoria sifilisului (History of pox),* Cluj-Napoca, Tipografia Naţională, 1931.

Bologa, Valeriu; Spielmann, Jozsef; Z. Szokefalvi Nagy, *Contribuţii noi la viaţa şi activitatea lui Ioan Piuariu-Molnar (1719-1815) (New contributions to the life and work of Ioan Piuariu-Molnar 1719-1815)*, în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj (Yearbook of the Institute of History and Archaeology Cluj),* anul XIV, 1971.

Bologa, Em; Huttmann, A., *Despre tratamentul diferenţiat al bolilor venerice în Transilvania secolului al XVIII-lea (About the different treatment of venereal diseases in Transylvania of the 18th century)*, în *Din istoria luptei antiepidemice în România (History of anti-epidemic struggle in Romania)*, Bucureşti, Editura Medicală, 1972.

Bărbulescu, Daniela, Completări şi îndreptări la Bibliografia Românească Veche *(Additions and corrections to Old Romanian Bibliography)*, în *Biserica Ortodoxă Română (Romanian Ortodox Church)*, LXXVIII (1960), nr. 5-6.

Brătescu, Gheorghe, *Grija pentru Sănătate. Primele tipărituri de interes medical în limba române (1581-1820) (Care for helth. First medical printings in romanian (1581-1820)*, Bucureşti, Editura Medicală, 1988.

Buta, Mircea Gelu; Pupeză, Magda, Aspecte ale asistenţei medico-sanitare, din ţinutul Năsăudului în timpul regimentului de graniţă (1762-1851) *(Aspects of medical assistance from N*ăsăud county in the time of border regiment (1762-1851), în *Revista Bistriţei (Bistriţa's Revue)*, nr. VIII, 1994.

Cservény, Anton, *Cronica calamităţilor şi epidemiilor din Ardeal, Banat şi teritoriile mărginaşe de la 1007 – 1872 (The Chronicle of disasters and epidemics from Ardeal, Banat and border counties from 1007-1872),* Teză, Cluj-Napoca, Tipografia Gloria, 1934.

Enciclopedia Universală Britannica (Britannica), coord. Ilieş Câmpeanu, Cornelia Marinescu, vol. XIV, Bucureşti, Editura Litera, 2010.

Galffy, Iulian; Băcilă, Emilian, *Date antiepidemice în circulare episcopeşti din regiunea grănicerească bănăţeană (1784-1855) (Antiepidemic data in episcopal writs from border county of Banat 1784-1855)*, în *Din istoria luptei antiepidemice în România. Studii şi Note (History of anti-epidemic struggle in Romania. Studies and Notes),* Bucureşti, Editura Medicală, 1972.

Ghiţan, T; Ştirbu, C., *Propuneri pentru înfiinţarea unor instituţii spitaliceşti în regiunea Zlatnei şi a Văii Arieşului (1786) (Proposals to establish medical units in Zlatna and Valea Arie*şului regions (1786), în *Din Istoria Medicinii Româneşti şi Universale (History of Romanian and Universal Medicine)*, sub îngrijirea prof. Valeriu Bologa, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962.

Ghiţan, Teodor; Maior, Maria, *Prima carte medicală apărută în Cluj în limba română (First medical book printed in Romanian in Cluj)*, în *Clujul medical (Medical Cluj)*, XLIII (1970), nr. 1.

Iszak, Samuel, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare (From the past of Romanian-Hungarian medical intercommunication)* Bucureşti, Editura Medicală, 1956.

Mârza, Eva, *Preocupări de diplomatică la Vasilie Popp (Diplomatic work of Vasilie Pop)*, în *Tentaţia Istoriei.* În memoria profesorului Pompiliu Teodor (*History temptation. In memoriam of professor Pompiliu Teodor)*, Cluj-Napoca, 2003.

Poenaru, Daniela, *Contribuţii la Bibliografia Românească Veche (Contributions to Old Romanian Bibliography)*, Târgovişte, Muzeul Judeţean Dâmboviţa, 1973, nr. 663.

Popp, Vasilie, *Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele ţări de la începutul lor până la vremile noastre, Sibiu, 1838 (Dissertiation about romanian printing houses in Transylvania and neighboring countries from its beginnings until our time, Sibiu, 1838)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

Răduţiu, Aurel; Gyémánt, Ladislau, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701 – 1847(The repertoire of official acts regarding Transylvania printed in romanian 1701-1847)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.

Rothbacher, Ernest, *Un spital antivenerian la Hălchiu în 1787 (A venereal desease hospital at Hălchiu in 1787)*, în vol. *Din Istoria luptei antiepidemice în România (History of anti-epidemic struggle in Romania)*, Bucureşti, Editura Medicală, 1972.

Samarian, Pompei Teodor, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc (Medicine and pharmacy in the Romanian background),* II, Bucureşti, 1938.

Spielmann, Jozsef, *Restituiri istorico-medicale (Medical history restitutions)*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1980.

Vintilă – Ghiţulescu, Constanţa, *Patimă şi desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieţii cotidiene în societatea românească 1750-1860 (Lust and delight. About the little things of everyday life in romanian society 1750-1860)*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2015.